

Huszárok, vértések, ulánusok. A császári-királyi hadsereg magyar, német és lengyel lovastiszti elitjének összehasonlító vizsgálata a francia háborúk időszakában (1792–1815)

(A PD 104358 számú projekt zárójelentése)

A projekt célkitűzései

A francia forradalmi, majd napóleoni háborúk világtörténelmi jelentőségű negyedszázadának, tavaly lezárult, 200 éves megemlékezés-sorozata különösen aktuálissá tette a franciák elleni küzdelemben gyakorlatilag végig döntő szerepet játszó, császári-királyinak nevezett, Habsburg-haderő három jellegzetes lovassági csapatneme, ezen időszakhoz kapcsolódó, történetének tudományos igényű feldolgozását is. Erre ugyanis mindeddig, nemhogy a magyar, de nemzetközi jellege ellenére az egyetemes hadtörténetírásban sem került sor.

A kutatás ugyanakkor a szükséges történeti és szervezeti áttekintést leszámítva, nem az említett csapatnemek egészére, hanem, elsősorban forrás- és technikai természetű okokból, másrészt nagyobb jelentőségük következtében, alapvetően csak a felső vezetésüket alkotó törzstiszti karok vizsgálatára terjedt ki, melynek során, a hagyományos hadtörténeti szempontú megközelítéssel szemben, elsősorban a törzstisztikar társadalmi beágyazottságában történő, szociológiai szempontú vizsgálatát helyezte előtérbe.

A kutatás folyamán megvalósítandó, körülhatárolt céljaim a következők voltak:

- a császári-királyi haderőben szolgálatot teljesítő huszár, vértés és ulánus törzstisztek életrajzi adatainak lehetőség szerinti teljes körű feltárása a levéltári források és a szakirodalom széles körű feldolgozása révén;
- az összegyűjtött nagy mennyiségű adat életrajzi adattár(ak)ba történő rendezése;
- a rendszerezett adategyüttes történeti-statisztikai szempontú elemzése;
- a statisztikai eredményekből kiindulva az egyes tisztikarok főbb jellemzőinek és alapvető mutatóinak meghatározása, illetve előbbieik alapján egymással történő összevetésük;
- az analógiák, illetve az egyedi specifikumok felvázolása nyomán, az egyes csapatnemek egymáshoz való viszonyának és a hadsereg egészében történő helyének meghatározása.

Az elvégzett feladatok

A kutatási program első évében, a munkatervnek megfelelően, részint befejeztem a 282 huszár törzstisztre vonatkozó adatgyűjtést, majd véglegesítettem és lezártam a róluk szóló monográfia kéziratát. Ennek készítése és az ez irányú kutatás ugyan már jelen projektet megelőzően kezdetét vette, azonban e projekthez szervesen kötődött, és annak mintegy alapjául szolgált. Egyrészt módszertani szempontból, másrészt az ily módon feldolgozott huszár törzstiszti kar képezte a későbbi összehasonlító elemzés alapvető referencia csoportját. Így az előbbiekkal kapcsolatos, utolsó kutatások elvégzése és a munka végső formába öntése, jelen projekthez kapcsolódóan, annak keretében zajlott le.

Szintén a munkaterv alapján megkezdtem továbbá a hozzávetőlegesen 200 főnyi vértés törzstiszt életrajzi adataira vonatkozó anyaggyűjtést és a levéltári forrásfeltárást, különös tekintettel az egyes ezredek egész állományát név szerinti nyilvántartó részletes jegyzékek, az ún. mustrajegyzékek vonatkozásában. Ezzel együtt, a mustrajegyzékek feldolgozása révén, összeállítottam a vértés törzstisztek részletes névsorát, valamint megkezdtem az egyes életrajzok elkészítését is.

Mint a pályázat benyújtásakor is jeleztem, a vizsgált téma releváns iratanyaga szinte teljes egészében az Osztrák Állami Levéltárban és főként annak Hadilevéltárában található. Kutatásom ezért célzottan az itteni iratanyag feldolgozásán alapult. Így az említett, a célkitűzés megvalósításához alapvető forrásnak számító mustrajegyzékek és állománytáblázatok feldolgozását is az első év nagy részében, saját forrásból finanszírozott néhány napos bécsi kutatások révén próbáltam megvalósítani, ami csak részben tette lehetővé a kellő ütemben történő munkavégzést. Ily módon a kutatás előrehaladtával, a feldolgozandó iratanyag mennyiségének felmérését követően, nyilvánvalóvá vált, hogy feltétlenül szükséges egy hosszabb időtartamú ausztriai forrásfeltáró kutatómunka beiktatása is. Ezért, az akkori OTKA, utóbb NKFIH által támogatott projekt témaköréhez kapcsolódó levéltári kutatásra irányulóan, 2013 augusztusában pályázatot nyújtottam be a *Stipendienstiftung der Republik Österreich* (Az Osztrák Állam Ösztöndíj-alapítványa) féléves kutatói (posztdoktori) ösztöndíjának elnyerése céljából, melyet meg is ítéltek számomra. Ezt követően, az OTKA-hoz benyújtott kérelmem alapján, 2013 októberében engedélyt nyertem kutatásaim 2013. december 1-től 2014. május 31-ig Bécsben, az Osztrák Állami Levéltár Hadilevéltárában (Kriegsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs) történő folytatására.

A program második évében napvilágot látott a császári-királyi huszárság törzstiszti karát feldolgozó monográfiám. Egyúttal a bécsi kutatásoknak köszönhetően sikerült lezárni a

császári-királyi vértés törzstisztekre vonatkozó anyaggyűjtést és levéltári forrásfeltárást is. Ez alatt természetesen számítógépre történő adatrögzítést, illetve jegyzetelést érte.

Elvégeztem továbbá a francia háborúk kezdeti időszakában fennállt két ún. karabélyosezred törzstiszti karára vonatkozó forrásfeltárást is. Ez ugyan az eredeti kutatási, illetve munkatervben nem szerepelt, azonban kutatásaim során egyértelművé vált, hogy a lovasított lövészek számító, de a vértésekhez hasonlóan a nehézlovassághoz tartozó karabélyosok, fejlődéstörténete előbbiekével rendkívül szorosan összekapcsolódik. Így például a csapatnem 1798. évi megszüntetését követően a két karabélyosezredet vértessé szervezték át. Ily módon nem meglepő, hogy a vértés és a karabélyos csapatnem tisztikarai között is, a már korábban is megnyilvánuló, nagymértékű átjárás következtében, jelentős átfedés tapasztalható. Ezért célszerűnek tűnt utóbbiak bevonása is a vizsgálatba, ami törzstisztjeik viszonylag kis száma miatt nem járt jelentős többletmunkával. Magyarországon gyakorlatilag ismeretlen, tudomásom szerint soha nem vizsgált katonai csapatnemként (ezek nem azonosak ugyanis a végvári vitézeink, illetve II. Rákóczi Ferenc kurucjai között felbukkanó hasonló nevű katonasággal) feldolgozásuk feltétlenül gazdagította a hazai hadtörténetírást, egyúttal bővítette az elért eredmények körét.

Megkezdtem továbbá, és szintén eredményesen le is zártam a császári-királyi ulánusezredek bő 80 fős törzstiszti karára vonatkozó szakirodalmi és levéltári anyaggyűjtést is.

Ezúton is meg kell továbbá említenem, hogy ausztriai levéltári kutatásaim sikeres elvégzéséhez hivatalos patrónusom (Betreuer) Hofrat Dr. Christoph Tepperberg, az ÖSTA Kriegsarchiv igazgatója, valamint az Osztrák Hadilevéltár mellett Működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség két akkori munkatársa, Dr. Domokos György és Dr. Kiss Gábor egyaránt nélkülözhetetlen támogatást nyújtottak.

Végezetül, a kutatás második esztendejének lezárásaként, megírásra, sőt megjelentetésre került a császári-királyi karabélyos és vértés törzstiszti karról készített monográfia első kötete is.

A projekt harmadik, záró évében az első kötetből kimaradt további vértés életrajzok összeállítására, illetve az ulánusezredek törzstisztjeinek életrajzi feldolgozására került sor. Az esetenként felmerülő életrajzi hiányosságok és ellentmondások következtében rövidebb bécsi levéltári kutatásokat azonban továbbra is folytatnom kellett.

A lassanként összeálló valamennyi életrajz nyomán egyúttal sor kerülhetett a rendelkezésre álló adatok történeti-statisztikai feldolgozására, elemzésére is. Így, az egyes csapatnemek legfőbb jellemzőinek és alapvető mutatóinak felvázolásán túl, ezek egybevetése és összehasonlító elemzése is megtörtént. A hasonlóságok, illetve a különbségek

feltérképezése révén egyúttal a különböző csapatnemek, illetve törzstiszti karuk egymáshoz való viszonya is kirajzolódott.

Mindezen kutatási eredmények első nyilvános bemutatására, méltó módon, a francia háborúk bicentenáriumi évforduló-sorozatát lezáró, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban rendezett konferencián került sor a projektével megegyező című előadás keretében 2015. december 2-án.

Végezetül, a projekt zárásaként, befejezésre és megjelentetésre került a korszak ulánus törzstiszteinek életrajzait feldolgozó lexikon is.

A kutatás eredményei

A lezárult kutatás révén új, pontos eredményeket kaptunk a magyar eredetű huszárság, a nyugat-európai eredetű, korabeli nehézlovasság, a vértések, az előbbi elitalakulatainak tekinthető karabélyosok, illetve a tatár–lengyel eredetű könnyűlovas csapatnem, az ulánusok császári-királyi hadseregbeli törzstisztikarának, a jelzett korszakban eddig semmilyen összefüggésben nem vizsgált, vallási, társadalmi, etnikai arányaira, az adott csapatnemen belül tisztként befutható, elérhető karrierekre, a társadalmi előrelépés, felemelkedés lehetőségeire, vagyis a katonai pálya révén megvalósuló társadalmi mobilitásra vonatkozóan az egyébként zárt, merev keretek jellemezte rendi társadalomban.

Kutatásaim alapján megállapítást nyert, hogy az egyes csapatnemek törzstiszteinek száma a korszakban a következőképpen alakult. Karabélyosként 20 fő, vértesként 194 fő szolgált, de mint jeleztem, őket a továbbiakban egységesen, vértesként kezelem. Így 204 főnyi vértes törzstisztről beszélhetünk, miután tíz fő karabélyos és vértes törzstisztként is szolgálatot teljesített pályafutása során. Huszár törzstisztként szolgált 282 fő, ulánus törzstisztként pedig 84 fő. Az egyes csoportok közötti átfedések következtében, összesen, ugyanakkor csak 536 fő szolgált törzstisztként a három, illetve négy csapatnemben a francia háborúk idején.

A történeti-statisztikai elemzések révén kapott eredmények közül csak kettőt kiemelve, a következő megállapításokra jutottam.

A huszár törzstisztikaron belül a magyarság 51,77%-os aránya kiemelkedőnek tekinthető. A német lovasságnak számító vértések esetében ugyan gyakorlatilag ezzel megegyező, 51,47%-os arányt képeztek a német származásúak, ezek azonban jelentős részben a Német-római Birodalomból származtak, illetve, származásukat tekintve, a Habsburg Monarchia számos tartománya közt oszlottak meg. Így a különböző osztrák tartományokból, Cseh- és Morvaországból, a megmaradt Sziléziából, illetve nem kis részben a magyar korona

országaiból származó, valamint a számos német államból érkező német törzstisztek jóval kevésbé tekinthetők homogén csoportnak, mint a magyarok. A lengyelek aránya az ulánus törzstisztek között ugyanakkor az előbbiekhöz képest meglepően alacsony, 13,1%-os volt.

Mindez véleményem szerint a magyar nemesség érdekérvényesítő képességét, erejét jelzi az udvarral, illetve a hadvezetéssel szemben. Ennek köszönhetően pedig sikerült az erőteljes magyar jelenlétet biztosítani a nemzetinek tekintett csapatnem tisztikarában. Valószínűnek tűnik, hogy a soknemzetiségű, összetett állam soknemzetiségű hadseregének, a Monarchián túlról érkezők nagy számának következtében, a legénységi állományánál is sokszínűbb tisztikarában egyetlen csapatnem esetében sem volt lehetséges, az 50%-ot jelentősen meghaladó arány elérése, egyetlen etnikum számára sem.

A korszakban a katonai pálya egyúttal a társadalmi előbbre jutás legfontosabb színtere is volt. Ebben pedig szintén a huszár törzstisztek voltak a legsikeresebbek. 15,22%-uknak sikerült ugyanis saját erőből a katonai pályafutás révén társadalmi státuszukban is előbbre lépni, szemben a vértések 14,22%-os, illetve az ulánusok 11,9%-os arányával.

A projekt jelentős eredményének tekinthető továbbá, a hazánkban alig ismert és mindeddig teljességgel feldolgozatlan, karabélyos, vértés és ulánus csapatnemek genezisének és fejlődéstörténetének, valamint a császári-királyi hadseregbeli szervezeti kereteinek feltárása és közzététele is. Kutatásom mindezekén túlmutatóan, az egyes életrajzok révén számos kultúrtörténeti adalékkal is szolgál.

A kutatás során folyamatosan keletkezett egyes részeredmények három idegen, illetve öt magyar nyelvű tanulmány, két idegen nyelvű és négy magyar nyelvű konferencia előadás, végül egy rádióbeszélgetés és egy német internetes portál révén is bemutatást nyertek.

Ráadásul, mint már utaltam rá, az egyes életrajzok, az eredeti célkitűzésen túlmenően, nem csupán kéziratban kerültek összeállításra, hanem döntő részük, három önálló kötet formájában, megjelentetésre is került.

Ezen munkák mind had-, mind társadalomtörténeti, valamint genealógiai szempontból is alapvető jelentőségűek. Életrajzi lexikonként a korszak hadtörténetével foglalkozók számára alapvető kézikönyvvé válhatnak, a széles körű életrajzi adatok révén pedig a családkutatók is nagy haszonnal forgathatják. Végül, társadalomtörténeti szempontból, a feltárt hatalmas adatmennyiségnek köszönhetően, számos különböző szempontú, további feldolgozás, illetve összehasonlító vizsgálat lehetőségét is biztosítják.

Budapest, 2016. március 1.

Dr. Réfi Attila